

KPMG FOORUM

Juhtimisajakiri otsustajatele / 27 / 2011

KPMG Baltics OÜ

Fookuses on võitlus majandus- pettustega

- Majandussurutis ahvatleb pettustele
- Kaur Siruli: majanduslangus riigisektoris pettusi oluliselt juurde ei toonud
- Viis sammu, mis aitavad vähendada pettusejuhtumeid väikestes ja keskmise suurusega ettevõtetes
- Siseaudiitor kui juhatuse abiline pettuste ennetamisel ja avastamisel
- Uued suunad siseauditeerimist reguleerivates õigusaktides
- Eesti ja korruptsioonivastane võitlus
- Tõnis Saar: audiitoritel on ühiskonnas väga oluline roll
- Balti pangad peavad rahapesu tõkestamist oluliseks
- Küberkuritegevus ohustab!

KPMG

Cutting through complexity

Sisukord

Eessõna	3
Taivo Epner	
Majandussurutis ahvatleb pettustele	4
Taivo Epner	
Kaur Siruli: majanduslangus riigisektoris pettusi oluliselt juurde ei toonud	6
Viis sammu, mis aitavad vähendada pettusejuhtumeid väikestes ja keskmise suurusega ettevõtetes	8
Karin Rätsep	
Siseaudiitor kui juhatuse abiline pettuste ennetamisel ja avastamisel	10
Kaire Kivi Karin Rätsep	
Uued suunad siseauditeerimist reguleerivates õigusaktides	13
Karin Rätsep	
Eesti ja korruptsioonivastane võitlus	14
Jimmy Helm	
Tõnis Saar: audiitoritel on ühiskonnas väga oluline roll	16
Balti pangad peavad rahapesu tõkestamist oluliseks	18
Taivo Epner	
Küberkuritegevus ohustab!	20
Alar Kurvits Janno Kase	
Uudisnupud	22

4

Majanduslanguse mõju ning vajadus näidata häid tulemusi on pannud juhtkonnad surve alla ning see võib viia finantstulemuste ilustamiseni.

6

Kui otsida viimaseid arenguid kontrollimise ja auditeerimise valdkonnast, siis tasub vaadata Euroopa Liidu toetuse kasutamisel rakendatud kontrollimise ja auditeerimise meetodikate suunas.

8

Tihti saavad ettevõtted parema töökorralduse ja tõhusamate kontrollimeetmete abil piirata võimalusi pettuse toimepanekuks.

10

Pettusevastase organisatsiooni ACFE 2010. aasta aruandest selgub, et ettevõtted kaotavad keskmiselt 5% aastakäibest oma töötajate tõttu.

13

Audiitortevgevuse seaduse muudatusega (RT I, 22.09.2011, 6) lükati sügisel edasi mitme sätte jõustumine.

14

Kui Eestis registreeritud juriidiline isik annab altkäemaksu välismaa või Eesti ametiisikule, on see Eestis kuriteona karistatav.

16

Hea raamatupidaja on halb audiitor ja hea audiitor on halb raamatupidaja.

18

Mitmed piirkonna riskid tulenevad finantssektori teenuste pakkumisest mitteresidentidest klientidele.

20

Rünnak ei pruugi toimuda lahendusi tootva ettevõtte vastu, vaid toodetavate lahenduste vastu.

Hea lugeja!

Taivo Epner
KPMG Baltics OÜ
partner
tel 6268 700
taivoepner@kpmg.com

Motiivid on erinevad, aga ühel hetkel võib mõni inimene murduda. Murduda moraalselt, sirutades käe ettevõtte vara järele. Alguses juhuslikult, näiteks süllekukkunud võimalust kasutades, seejärel juba järjekindlamalt.

Pettustevastane võitlus muutub üha aktuaalsemaks ning teemale tuleb tähelepanu pöörata ka seetõttu, et maailmamajanduses puhuvad jälle vilumad tuuled. KPMG eksperdid nii Eestis kui ka kaugemal on juba aastaid jaganud nõuandeid, kuidas ettevõtted ja omanikud saavad end paremini kaitsta.

Selle sügise KPMG Foorumi number keskendubki pettuste vastu võitlemisele. Pettuste all võib mõista organisatsiooni

varade kuritarvitamist, aga ka keelatud kokkuleppeid näiteks hankeosakonnas. Eraldi teema on demokraatia kuritarvitamine korruptsiooni näol ning kahjulikke mõtteid hauravad sageli ka organisatsioonivälised isikud, kui mõelda infovargustele ja küberrünnakutele. Kurikaelad võivad olla nii organisatsioonis sees kui ka väljas.

KPMG Foorumi lugudest koorub ka välja, et pettuste ennetamiseks ei ole vaja tekitada organisatsioonis totaalset kontrolli, vaid panna paika arusaadavad ja loomulikuna näivad käitumisreeglid, säilitada organisatsioonis terve õhkkond. Pettuste taga on alati inimesed ning mida tervemad on nende mõtted, seda tervem ka käitumine.

Majandussurutis ahvatleb pettustele

Huvide konflikt või salakokkulepped on lihtsad tekkima

Paljudes Kesk- ja Ida-Euroopa firmades tuvastati aastatel 2009–2010 rohkem pettusejuhtumeid, kuigi pettuste arv iseenesest ei muutunud, näitas piirkonna ettevõtetejuhtide seas läbi viidud KPMG rahvusvaheline uuring. Balti riikide ettevõtetest täheldas 35 protsenti, et majanduskriisi ajal on pettuste toimepanemine suurenenud ning avastatud pettustest 83 protsendi puhul oli tegu huvide konflikti või äripartneritega sõlmitud salakokkulepetega.

Taivo Epner
KPMG Baltics OÜ
partner
tel 6268 700
taivoepner@kpmg.com

Uuringu tulemused kinnitavad, et pettused kerkivad pinnale pigem majanduse languse kui kasvu perioodil. Kriisi puhkemisel keskendusid ettevõtted ilmselt tavapärasest enam pettustega seotud riskide juhtimisele, kuna ressursside kahanedes kasvab vajadus tõhustada kontrolli kulude üle.

Majanduskriisi mõjul investeeris 48 protsenti ettevõtetest pettustega seotud riskide juhtimise hõlbustamiseks mõeldud sisekontrollisüsteemide tõhustamisse. Kahe järgmise aasta jooksul kavatakse süsteeme veelgi täiustada 43 protsenti vastanuiast. Huvitav on märkida, et kohe kriisi alguses panustati kõige enam meetmetesse, mis on mõeldud pigem pettuste vältimiseks kui toimepandud pettuste avastamiseks või neile reageerimiseks.

Paaril viimasel aastal on üha enam ettevõtteid pöördunud KPMG poole palvega aidata neil uurida teabe varguse või lekke juhtumeid. Ilmselgelt tuleb leida kuldne kesktee, et andmeid väärkasutuse eest kaitstes ei takistataks nende kasutamist ettevõtte hüvanguks. Samas ei hoolitse paljud ettevõtted piisavalt teabe turvalisuse eest. Tõenäoliselt on majanduslikult raskel ajal ettevõtte salastatud

andmed konkurentide jaoks veelgi väärtuslikumad kui muidu ning paljude organisatsioonide restruktureerimine on tekitanud rahulolematust töötajaskonnas, kellel on nii võimalused kui ka motivatsioon aidata ettevõtte konkurentidel selliseid andmeid hankida.

Kuigi pettustega seotud riskide juhtimise strateegia tõhustamisel on väga oluline pöörata tähelepanu nii pettuste vältimisele, avastamisele kui ka pettustele reageerimisele, avaldavad pettuste vältimisele suunatud hästivalitud ja -toimivad meetmed kahtlemata kõige suuremat mõju ettevõtte majandusnäitajatele.

Majanduslanguse mõju ning vajadus näidata häid tulemusi on pannud juhtkonnad surve alla ning see võib viia finantstulemuste ilustamiseni.

Tippjuhtide roll pettustes

Kui vaadata samuti tänava valminud KPMG rahvusvahelise uuringu „Kes on tüüpiline pettur?“ (*Who is the typical fraudster?*) tulemusi, siis on näha, et ettevõttesiseste pettuste taga on üha sagedamini tippjuhid. Pettusejuhtumitest 26 protsenti on seotud ettevõtete tegevjuhtidega; veel 2007. aastal korraldatud samateemalise uuringu kohaselt oli see näitaja 11 protsenti.

Tippjuhtide kasvav seotus pettustega peaks valvsaks muutma kõik ettevõtted. Majanduslanguse mõju ning vajadus näidata häid tulemusi on pannud juhtkonnad surve alla ning see võib viia finantstulemuste ilustamiseni.

Uuring näitas, et „tüüpiline“ pettur on 36- kuni 45-aastane mees, kes töötab ettevõtte finantsvaldkonnas või sellega seotud alal, omab enam kui 10-aastast töökogemust samas ettevõttes ning on kõrgemal juhupositsioonil. Sellised inimesed suudavad paremini kontrollist mööda hiilida ning neid usaldatakse suurel määral. Kõige tõenäolisem on, et nad omastavad vara või manipuleerivad andmetega. Uuringu kohaselt teeb 61 protsendil juhtudest pettur koostööd kas oma kolleegi või siis organisatsioonivälise isikuga.

Pettused eri osakondades

Kesk- ja Ida-Euroopas vaadeldud juhtumite puhul viis 78 protsendil juhtudest pettuseni nõrk kontroll ning samas üle poole pettustest vältas kolm aastat, enne kui need avastati. See kinnitab, et kontroll ei ole piisav või ei ole kontrollimehhanisme ajakohastatud, et uutele ohtudele vastu seista. Distsiplinaarmenetlus on Ida-Euroopas kõige levinum reageering pettusele – 33 protsendil juhtudest. Ettevõttest pidi lahkuma 24 protsenti petturitest.

Eesti ettevõtete jaoks pole tugev kontrollimehhanism kunagi olnud nii tähtis kui praegu. Kui ettevõtted kasutavad meetmeid pettuste vältimiseks või varajaseks tuvastamiseks, siis piiravad nad sellega potentsiaalsete petturite tegevusvõimalusi. Eesti puhul kipub probleemiks olema see, et ettevõtetel puuduvad kontrollimehhanismid ettevõtete väiksuse tõttu ning juhul, kui need eksisteerivadki, siis ainult paberil, mille rakendamisele vaadatakse läbi sõrmede.

Uuring näitas, et „tüüpiline“ pettur on 36- kuni 45-aastane mees, kes töötab ettevõtte finantsvaldkonnas või sellega seotud alal, omab enam kui 10-aastast töökogemust samas ettevõttes ning on kõrgemal juhupositsioonil.

Hoolimata 2011. aastat iseloomustavale SKP jõudsale kasvule on majanduse edasised väljavaated keerulised ning see võib pettuste arvu jällegi suurendada. Seetõttu tasub nii ettevõtete omanikel kui ka tippjuhtidel pöörata rohkem tähelepanu pettuseriskide tuvastamisele ja intsidentide ennetamisele.

Pingelised suhted audiitoritega peavad tegema ettevaatlikuks

Pettustele altimad on ettevõtted, mille

tegevust iseloomustavad järgmised tegurid:

- ettevõtte ning sise- ja välisaudiitori suhted on keerulised ning on näha usaldamatust;
- ühe asemel on ettevõttel mitu pangateenuste pakkujat, mis võib olla katse vähendada ettevõtte rahaasjade läbipaistvust;
- ettevõtte mõnd allüksust katab saladusloor – selle haru tegevusest ei soovita rääkida;
- suur kaadri volavus ühes allüksuses. Töötajatel on suurem kalduvus viia läbi pettusi juhul, kui töömoraal on madal ja järelevalve ebajärjepidev;
- keerulised ja ebatavalised tasumeetodid, kokkulepped ettevõtte ja teatud tarnijate või klientidega, mis võivad olla sellised eesmärgiga peita nende tegelikku olemust;
- peakontorist kaugel olev üksus, mille üle ei ole piisavat järelevalvet.

Pettur on tõrksa olemisega ning lubab endale harva puhkust

Pettuste läbiviijaid iseloomustavad teatud omadused, mis peaks kaastöölisi tähelepanelikuks tegema:

- ei ole huvitatud või isegi seisab vastu edutamisele, ilma seda selgelt põhjendamata;
- puhkab harva;
- elustiil ja isiklikud kulutused ei paista olevat kooskõlas palgaga;
- ei raporteeri oma tegevusest;
- saab mõjutada oma palka ja preemiaid;
- ebausaldusväärne ning kaldub tegema vigu ja näitama halbu tulemusi, hiilib mööda reeglitest;
- ei vastuta oma vigade eest ning lükkab vastutuse teistele;
- tundub olevat tööle rahulolematu ning kehvasti motiveeritud;
- ümbritsetud „õukonnast“ või inimestest, kes teda ei kritiseeri;
- uue töötaja töötulemused ja -oskused ei ole kooskõlas CVs kirjeldatud varasema kogemusega;
- paistab olema stressis ning pinge all;
- kiusab või heidutab kolleege. Muutlike tujudega, üleolev, konfliktne, ähvardav või agressiivne, kui pannakse proovile;
- hankijad või varustajad suhtlevad vaid selle inimesega.

Pettused eri osakondades		
Osakond	2007	2011
Teadus- ja arendustöö	3%	1%
Hanked	9%	8%
Operatsioonid ja müük	32%	25%
Juriidiline	2%	0%
Finantsid	36%	32%
Back-office	5%	1%

Kaur Siruli: majanduslangus riigisektoris pettusi oluliselt juurde ei toonud

KPMG Foorum uuris Rahandusministeeriumi finantskontrolli osakonna juhatajalt Kaur Sirulilt, kuidas toimub pettuste ennetamine ja avastamine riigi tasandil.

Kaur Siruli

Rahandusministeerium
finantskontrolli osakonna juhataja

Millised on Rahandusministeeriumi volitused riigi ja Euroopa Liidu toetustega seotud pettuste vastu võitlemisel Eestis?

Rahandusministeerium ja tema finantskontrolli osakond ei ole traditsiooniline õiguskaitseorgan, kelmuste uurimistega tegeleb politsei. Kuid samas on meie volitused siiski laialdased ning puudutavad eelkõige ennetustööd ja süsteemide tugevamaks ehitamist.

Kui laiemalt vaadata, siis on Rahandusministeerium viimastel aastatel asetanud tugevalt rõhku siseauditi arengule – et saavutataks vastavus rahvusvaheliselt tunnustatud siseauditi standarditega ning et juurduks kutseksamite süsteem. Just siseaudit on üksus, kes peab ministeeriumides

ning nende valitsemis- ja haldusala ulatuses jälgima, kuidas protsessid toimivad. Sealhulgas peab siseaudiitoritel olema ülevaade, kas asutuses rakendatud korrad ja reeglid on pettuste riske piisavalt maandanud. Mida põhjalikumad ja riskidele orienteeritumad tööd teeb siseaudit, seda väiksemad on ka võimalused pettusteks. Piltlikult öeldes, siseaudit peab saama näiteks kindlustunde selle kohta, kas asutus ikka teab, millist teenust või kaupa ta tasunud arvete eest saanud on.

Euroopa Liidu toetuste andmise süsteem on üles ehitatud eesmärgiga tagada põhjalik kontroll projektide tegevuse üle. Aastakümnete pikkune kogemus on toonud hulga reegleid, kuidas ametkonnad peavad kõigepealt õigustatud toetuse saajad välja valima ning hiljem neile antud sihtotstarbelise toetuse kasutamist kontrollima. Mida rohkem on aja jooksul esinenud värvikaid näiteid toetuse väljapetmisest, seda põhjalikumaks on süsteemi ehitatud. Kohati ongi kummaline, et Euroopa Liidu tasemel rõhutatakse, et toetuse kasutamist peavad riigid kontrollima vähemasti sama põhjalikult kui riigieelarvelise raha kasutamist. Tegelikult teevad Euroopa Liidu toetusele rakendatud kontrollimeetmed kõikides riikides silmad ette riigi rahaga seotud kontrollitegevustele. Seega – kui otsida viimaseid arenguid kontrollimise ja auditeerimise valdkonnast, siis tasub vaadata Euroopa Liidu toetuse kasutamisel rakendatud kontrollimise ja auditeerimise meetodikate suunas.

Pettuste ja muude vigade riski aitab tugevalt maandada ka toetuse saajate teadmine, et kõigepealt vaadatakse põhjalikult läbi taotlus – kas ta on ikka õigustatud toetust saama ning milleks täpselt toetust kasutada soovitakse. Projekti eluea jooksul ja hiljemgi kontrollitakse tehtut, sh kohapeale minnes – kas tõesti toetuse saaja viis kõik tegevused ettenähtud kujul ellu. Neid peab nii arvete, lepingute kui ka reaalsete tegevustega tõendama. Teadmine sellise kontrolli olemasolust hoiab eemal ka isikuid, kes sooviksid lihtsa vaevaga raha välja petta.

Kui otsida viimaseid arenguid kontrollimise ja auditeerimise valdkonnast, siis tasub vaadata Euroopa Liidu toetuse kasutamisel rakendatud kontrollimise ja auditeerimise meetodikate suunas.

Rahandusministeeriumi välisfinantseerimise osakonnad on toetuse andmise ja kasutamise kontrollimise süsteemidele ette kirjutanud rea põhinõuded. Konkreetseid asutused, näiteks Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus, Keskkonnainvesteeringute Keskus, Sihtasutus INNOVE jt, on järjepidevalt

oma tegevusi ja kontrolliprotseduure arendanud. Auditeeriva asutusena toimetava finantskontrolli osakonna ülesandeks on igal aastal hinnata nende süsteemide toimimist nii süsteemiauditite kui ka konkreetsete projektide auditeerimise abil. Lisaks täidab finantskontrolli osakond ka Euroopa Pettustevastase Ameti (OLAF) koostööpartneri rolli. Sellel funktsioonil on peen rahvusvaheline nimetus AFCOS – Anti-Fraud Co-ordination Service.

Kui ettevõtjate seas läbiviidud uuring näitab, et majanduslangus on suurendanud oluliselt pettusi, siis kuidas see tundub riigisektori ja toetuste jagamise poolelt vaadatuna?

Suures plaanis ei saa öelda, et rikkumisi oleks palju. Ehk aitavad proportsioonid pilti selgemaks saada. Tuhandest projektist leitakse tõsisemaid küsitavusi ja rikkumisi umbes 30 puhul. Nendest omakorda kolme kuni viie osas võib selgelt kahtlustada tahtlikku tegevust. Selline proportsioon on püsunud pikemalt ning viimase paari aasta jooksul ei ole suuri hüppeid rikkumistes ning pettuste arvus toimunud. Arvuliselt on neid küll rohkem, kuid aastatel 2007–2013 kasutada olevate vahendite maht on samuti märkimisväärselt suurem.

Pettuste osatähtsus on küll natuke tõusnud, kuid mitte hüppeliselt. Toetuse valdkonnas on pettuste suurt kasvu aidanud ennetada ilmselt eespool toodud asjaolu, et kontroll on tihe ning projekti tegevustel ja tulemustel hoitakse silm peal. Küll aga on selgelt suurenemist näidanud pankrottide arv, mis on selgitatav viimasel paaril aastal majanduses toimunuga. Pankrot on siin kontekstis oluline sellepärast, et toetuse saaja peab saanud vara kasutama sihtotstarbeliselt vähemalt viis aastat. Kuid pankrottide puhul jääb pankrotihalduri ülesandeks määratleda, kas tal on põhjust kahtlustada vara ebaseaduslikku kõrvale viimist ning sellise põhjendatud kahtluse korral politseile avaldus esitada.

Kas pettuste tüüpides on muutusi võrreldes varasemaga?

Lihtsakoelised skeemid rakendusüksuste kontrollisüsteemi ei läbi ning neid palju ka ei proovita. Olid ajad, kui püüti koolitusteks toetust saada, kuid koolitusi tegelikult ei korraldatudki. Kui selgus, et lisaks koolituse toimumise faktile

kontrollitakse ka sisu alates materjalide kvaliteedist osalejate asjakohasuseni (sh küsimus, kas osalejad ise ka ikka teavad, et nad kirjade järgi koolitusel olid), siis jäid sellised katsed katki.

Kuid asemele on tulnud teissugused probleemid, kus tahtlikkust on juba raskem tõenda. Nimelt kui projekti rakendamisel juhtub tõrkeid või selgub eksimusi, siis on tehtud katseid dokumente muuta ja „sobivaks“ kujundada. Kui projekti rakendaja on aru saanud, et mingid lepingud või arved ei pruugi toetuse saamiseks sobida, siis üritatakse need ümber teha või ümber vormistada. Teine omapärane viis on küsida fiktiivseid pakkumisi, et saada lepingupartneriks just „õiget“ pakkujat. Kolmanda teemana saab esile tuua riigihangete lepingute muutmised. Kui hankemenetluse käigus toimunud rikkumised on sageli kinni seaduse mittetundmises, siis hilisem hankelepingute muutmise (tööde teostajale soodsamaks) on juba keerulisem teema. Sellises olukorras tuleb sageli tõsiselt vaeva näha, et vettpidavate argumentidega saada vastused küsimustele, kas lepingu muutmise oli tõesti vajalik ning kas selle tingis toetuse saajast (hankijast) sõltumatu ja hanke tegemise ajal ettenägematu asjaolu.

Kas toetustega seotud pettuste uurimise põhjal on võimalik üldistada, et mis on ajendanud inimesi pettuse teele minema?

Niimoodi on keeruline vastata. Mingil hetkel on toetuse saaja avastatud, et projekti rakendamine on kujunenud erinevaks algselt kokku lepitud ning toetuse saamine on seeläbi ohtu sattunud. Aga toetust oleks ikkagi soov saada. Siis üritatakse leida viise, kuidas projekti tegevusi näidata sellistena, et need siiski toetuse saamise reeglitega kokku sobiks. Näiteks üritatakse näidata soetatud vara teistsugusena, kui ta tegelikult on, muudetakse lepinguid või arveid, esitatakse tõendina arveid, millel näidatud kaupa ei olegi saadud, vaid summad on läinud hoopis varasemate võlgade kustutamiseks jne.

Kuidas eristate pettust ning tahtmatuid eksimusi, heausklikkust?

Kui konkreetseid tõendeid ei ole, siis on tahtlikkuse tõendamine keeruline ning võib olla jõukohane vaid õiguskaitseorganitele, kellel on laiemad

volitused. Kui Võrus paiknev toetuse saaja vajab transporditeenuse jaoks kolme võrdlevat pakkumist, kuid võtab need kolmelt Kuressaare ettevõtetelt (mis muide ka kõik ühele omanikule kuuluvad), siis võib olla ilmne, et seda on tehtud mingil põhjusel meelega. Samas kui isik kinnitab kontrolli teostavatele ametnikele, et „Võru ja Tartu bussifirmade hinnad on liiga kõrged, Kuressaarest saab soodsamalt ning tema ei teadnud, et need ettevõtted ühele omanikule kuuluvad“ siis on ametnikul olukord, kus peaks faktina tõestama vastupidist. Samas kui on olemas selge viide, näiteks kinnitab teenusepakkuja, et tal on palutud teistsugused arveid esitada, siis ei ole tõesti mingit küsimust.

Mis on täna teie tugevusteks pettuste ennetamisel ja tuvastamisel?

Süsteemi tugevus laiemalt on põhjalik järelevalve ning järjest paranev suhtumine, et probleemsete kahtlustega tuleb põhjalikult tegeleda. Siinkohal tuleb tunnistada ka mündi teise poole olemasolu – otsime tasakaalupunkti, et bürokraatia ja kontrolliga mitte liiale minna. Nii audiitorite kui ka rakendusüksuste järelevalveametnike tugevuseks saab lugeda kogemust. Võimalike skeemide äratundmiseks, ennetamiseks ja avastamiseks on tarvilik hea pagas senistest näidetest ning avatud ja laiemat pilti haarav mõtlemine kontrollimise käigus. Hea on tõdeda, et aastatega on ametnikel selline kogemus tekkinud ning eri asutuste vahel toimub ka koostöö ja parimate tavade vahetamine.

Põhjalikuma huviga lugejatele soovitan täiendavat materjali. Eestis aset leidnud juhtumite kohta leiab ülevaatlikku infot Rahandusministeeriumi koduleheküljelt: <http://www.fin.ee/index.php?id=10570>

Euroopa Pettustevastase Ameti (OLAF) näited pettuse juhtumitest erinevates valdkondades: http://ec.europa.eu/anti_fraud/cases/en.html

OLAFi aastaaruanne pettustevastasest võitlusest koos statistilise lisaga selle kohta, kui palju ja kui suurtes summates on toetuse kasutamisel rikkumisi toime pandud: http://ec.europa.eu/anti_fraud/reports/anti-fraud_en.html

Viis sammu, mis aitavad vähendada pettusejuhtumeid väikestes ja keskmise suurusega ettevõtetes

Tihti saavad ettevõtted parema töökorralduse ja tõhusamate kontrollimeetmete abil piirata võimalusi pettuse toimepanekuks. Organisatsioonikultuuri ja väärtushinnangute toetamine, õige töökeskkonna loomine, põhjalikum taustauuring uute töötajate töölevõtmisel ning meetmed, mis peletavad tahtmise pettust sooritada – kõik see aitab omakorda kahandada petturluse motiive ja põhjendusi.

Karin Rätsep
KPMG Baltics OÜ
ärinõustamisteenuste juht
tel 6268 751
kratsep@kpmg.com

Alljärgnevalt vaatleme viit moodust, kuidas väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted saaksid petturlust soodustavaid võimalusi, motiive ja põhjendusi vähendada.

Organisatsioonikultuuri ja töökeskkonna parandamine **Uue töötaja palkamisele eelnev taustauuring.**

Ettevõttesse vastutavale ametikohale kandideerija tausta tuleks enne töölevõtmist põhjalikult uurida. Meie kogemuste põhjal piisab mõnel juhul vaid sellest, kui pöörduda töölesoovija eelmiste tööandjate poole ja paluda neil kandidaati põhjalikult iseloomustada. Liig sagedased on juhtumid, kus personaliosakonna töötaja võtab ühendust kandidaadi poolt nimetatud soovijatatega, kuid hiljem selgub, et need soovitajad on kandidaadi sõbrad. Nii antud iseloomustused ei ole sugugi erapooletud ega objektiivsed, halvemal juhul on aga lausa valed. Otsekontakt vähemalt kahe viimase tööandja personaliosakonnaga võib anda piisavalt teavet kandideerija usaldusväärsuse kohta.

Tulemuspõhine tasustamine.

Süsteem, kus töötasu moodustavad madal põhipalk ja üsna suured tulemuspõhised preemiad ja tasud, võib viia selleni, et eesmärgid, milleni töötajal rahuldava sissetuleku saamiseks jõuda tuleb, ei ole reaalset saavutatavad. Oleme näinud arvukalt juhtumeid, kus töötajad kas võltsivad oma töötulemusi (alates fiktiivsete tellimuste kajastamisest kuni raamatupidamisaruannete võltsimiseni välja) või hangivad kättesaamatuks jääva palgaosa ebaseaduslikul teel, näiteks võttes tarnijatelt altkäemaksu.

Võtmetöötajate huvide konflikti kontroll.

Kui töötaja seisab silmitsi võimaliku huvide konfliktiga, näiteks kui ta pereliige või lähedane sõber soovib saada ettevõtte äripartneriks, viib see sageli olukorrani, kus töötaja väänab või eirab reegleid temaga seotud isiku kasuks. Tuleks sõnastada selged huvide konflikti puudutavad põhimõtted, mida tunnustavad kõik otsuste langetamisel osalevad

töötajad. Samuti tuleks pidevalt jälgida, et otsustajad ise ega ka nende tarnija- või kliendiportfellid ei läheks vastuollu nende põhimõtetega.

Sisekontrollimeetmete ja tööprotsesside tõhustamine

Suure riskiga seotud valdkondades nagu hanked, varud ja müük peaks ettevõtte välja töötama ja tarvitusele võtma kontrollimeetmed, mis aitaksid vähendada võimalusi petturluseks. Selliste kontrollimeetmete väljatöötamisel võiks lähtuda tervest mõistusest. Näiteks tuleks tühistada ja seejärel uuesti korraldada hange tavapärasele toodetele või teenustele (nt kontorikaubad, puhastusteenused), kui hangete eest vastutava töötaja poolt korraldatud hankel osales vaid üks pakkuja. Inventuur, mille viib läbi vaid laohoidja, ei pruugi olla sõltumatu hinnang reaalsele laoiseisule. Samuti ei tohiks lubada, et hinnaläbirääkimisi võtmekliendiga peab kliendijuht üksi. Järelevalve ja täpselt paikapandud piirid, millest allapoole hinna alandamisel minna ei tohi, aitavad välistada altkäemaksu võtmise. Nn nelja-silma-põhimõte ja kohustuste hoolikas lahushoidmine on tõhusad kontrollimeetmed pettuste vältimisel.

Samuti peaksid ettevõtted pöörama tähelepanu ebatavalistele trendidele. Kui hoolimata turulangusest tõusevad ostetud kauba ühikuhinnad märkimisväärselt, võib see viidata pettusele või korrupsioonile. Samasugune oht võib peituda ka ületatud eelarves.

Ennetav kontroll

Kuigi väiksematel ettevõtetel ei pruugi alati olla eraldi pettusevastaseid üksusi, võiks kasutada teisi osakondi (nt siseauditi-, järelevalve- või ka finantsosakonda) suurema pettuseriskiga tehingute nagu ostu-, müügi- ja võõrandamistehingute ning sobiva tarnija väljaselgitamise „tulemuste“ süstemaatilisel kontrollimisel. Etteteatamata ennetavad kontrollid on äärmiselt tõhus vahend töötajaskonna pettustest eemalehoidmiseks. Andke kõigile teada, et viite selliseid kontrolle aeg-ajalt läbi – see sunnib töötajaid enne ebaseaduslikele tegudele asumist veel kord järele mõtlema. Kontrollide käigus võiks vaatluse alla võtta sellised valdkonnad nagu tegevuspõhimõtetest ja protseduureeglitest kinnipidamine, tehingute sooritamisele seatud rahalised piirangud, otsuste aluseks olevad dokumendid ja põhjendused, raamatupidamisaruanded, eelarvest kinnipidamine jne.

Pettusest teatamine ehk vihjeliin

Meie kogemuse kohaselt saadakse enamikule pettusejuhtudest jälile vihjete abil. Mida varem pettusele jälile jõutakse, seda väiksem on kahju ettevõttele. Seega – reageerige usaldusväärsetele vihjetele kohe (tavaliselt ei avastata paljusid pettusejuhtumeid enne kui paari-kolme aasta möödudes). Võiks luua süsteemi, kus töötajad saaksid pettuste uurijaid (nt siseaudiitorit) pettusejuhtumitest turvaliselt teavitada, ilma et peaksid kartma vastuaktsioone. Selleks võib kasutada kas ettevõttesisest või mõne muu teenusepakkuja anonüümset

telefoniliini, eraldi selleks loodud elektronposti aadressi või ka lihtsalt kinnipitseeritud kasti kohas, kuhu saaks teate jätta, ilma et keegi seda näeks. Sellisest turvalisest vihjeliinist tuleks aktiivselt teavitada kogu ettevõtet.

Sõltumatu uurimine

Iga juhtumit, kus on väidetavalt tegu pettusega, tuleks eraldi hinnata ja otsustada, kas on mõtet seda põhjalikumalt uurida. Uurija ei tohiks olla seotud osakonna või valdkonnaga, kus reeglite rikkumine on väidetavalt toimunud. Võiks mõelda ettevõttevälise spetsialisti kaasamisele, eriti kui väärtus kahtlustatakse tippjuhtkonda. Uurimise peaeesmärk peaks olema välja selgitada, kuidas täpselt pettus toime pandi, määrata kindlaks kahju suurus ning selgitada välja pettuses osalenud ja nende vastusala, piirangud või tegematajätmised kontrolli teostamisel, samuti hankida süüdistuse esitamiseks ja kahjude sissenõudmiseks vajalikud tõendusmaterjalid.

Kui on alust arvata, et toime on pandud pettus, tuleks sellest teavitada ka politseid. Pigem kannatada välja see piinlikkustunne, mis iga ohvrit esmalt valdab, kui jätta asi pooleli. Kui pettusejuhtumitega sihikindlalt ja otsustavalt ei tegelda, võetakse seda kui nõrkust ning see ajendab potentsiaalseid pettureid edasistele tegudele. „Kui ma ka vahele jään, ei tee nad mulle nagunii midagi“ on põhjendus, mis võib pettusele ahvatleda. Kui pettuse toimepanijatega midagi ette ei võeta, mõjub see laostavalt lojaalsetele ja ausatele töötajale.

ACFE aruande alusel olid peamisteks töötajatepoolsete pettuste avastamise meetoditeks vihjete kontrollimine, juhtkonna algatusel läbi viidud kontrollid ja siseauditi tegevused või tulid pettused välja juhuse kaudu.

Siseaudiitor kui juhatuse abiline pettuste ennetamisel ja avastamisel

Pettusevastase organisatsiooni ACFE 2010. aasta aruandest (Association of Certified Fraud Examiners, *2010 Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*) selgub, et ettevõtted kaotavad keskmiselt 5% aastakäibest oma töötajate tõttu. Viis inimest sajast varastavad igal juhul ja ilma süümeepiinadeta, veel viis sajast ei tee seda mitte kunagi, ülejäänud üheksakümmend tegutsevad vastavalt motiivide, võimaluste ja eneseõigustuse olemasolule. Siseaudiitori ülesandeks on kõike seda arvesse võttes aidata ettevõtte juhtkonda pettuste ärahoidmisel, kontrollides ja hinnates sisekontrollisüsteemi adekvaatsust ja tõhusust.

Kaire Kivi
KPMG Baltics OÜ
ärinõustaja
tel 6676 856
kkivi@kpmg.com

Karin Rätsep
KPMG Baltics OÜ
ärinõustamisteenuste juht
tel 6268 751
kratsep@kpmg.com

Rahvusvaheline siseaudiitorite ühing defineerib pettust kui mis tahes ebaseaduslikku tegu, mida iseloomustab valelikkus, varjamine või usalduse kuritarvitamine. Need teod ei ole seotud vägivalga või füüsilise jõuga ähvardamisega. Pettusi panevad osapooled ja organisatsioonid toime raha, vara või teenuste hankimiseks, maksmise või teenuste osutamise vältimiseks, isikliku või ärilise kasu kindlustamiseks. ACFE aruande alusel jagunesid pettused ettevõttes oma olemuselt peamiselt kahte põhikategooriasse: varade ebaseaduslik kasutamine, omastamine (90%) ja finantsinfo moonutamine (5%). Kuigi varade ebaseaduslik kasutamine ja omastamine (sh sularahaarvete, kuluaruannete ja ettevõtte tšekkide võltsimine) moodustab statistika kohaselt pettuste koguarvust suure enamuse, oli sellise pettuse tagajärjel ettevõttele tekkinud keskmine kahju siiski kümneid kordi väiksem kui ettevõtte finantsinfo moonutamise (näiteks fiktiivsete sissetulekute

kajastamine, varjates kohustusi või kulusid, kunstlikult vara väärtuse suurendamine) juhtumite korral.

Tavapäraselt räägitakse pettuste puhul kolmest põhikomponendist ehk „pettuse kolmnurgast“ (vt joonis), mille erinevatest tahkudest sõltub pettuste toimepaneku tõenäosus ning toimepandavate pettuste ulatus. Pettuse toimepanek ettevõttes on võimalik siis, kui samaaegselt on täidetud järgnevad eeldused:

- **motiiv, sund** – töötaja tunneb, et seaduslikul teel saadav tasu teda ei rahulda või tal on vaja täita kohustusi, milleks tal endal vahendid puuduvad;
- **võimalus** – töötajal on olemas kontrollimatu juurdepääs ettevõtte varadele, sh raha, töövahendid, transpordivahendid, kliendiinfo, ärisaladused, hankijate andmebaas vms;
- **ratsionaliseeritus** – enne pettuse toimepanekut peab töötaja leidma enda jaoks põhjenduse oma tegevuse õigustamiseks.

Töötaja motiive pettuse toimepanekuks on erinevaid, aga sagedasemateks põhjusteks võib lugeda töötaja üle võimete elamise ja erinevad majanduslikud raskused. Samuti võib motivatsiooniks olla inimlik ahnus ja ahvatlus pettuse kaudu isiklikku kasu saada. Võimaluse tekkides hindab potentsiaalne pettur lisaks ligipääsule ettevõtte varadele ka kindlasti vahelejäämise tõenäosust ehk seda, kui efektiivselt on üles ehitatud ettevõtte sisekontrollisüsteem. Ratsionaliseerituse puhul on tavapärane, et ettevõtte töötaja tunneb, et tema panust ettevõtte toimimisse piisavalt ei väärtustata ega kompenseerita. Nii võib tal tekkida eneseõigustus, et ta on pettuse kaudu saadava kasu välja teeninud.

Eelnevast tulenevalt peaks ettevõtte juhtkond looma ettevõttes töökeskkonna, mis ei soodustaks pettuste planeerimist ja elluviimist. Siseaudiitori ülesandeks on aidata pettusi ära hoida, kontrollides ja hinnates sisekontrollisüsteemi adekvaatsust ja tõhusust, et see vastaks võimalikele riskidele organisatsiooni erinevates tegevustes. Siseaudiitor saab olla juhtkonnale abiks pettuste ennetamisel, viies ettevõttes läbi riskide hindamise, tehes juhtkonnale ettepanekuid olulisematele riskivaldkondadele kontrollimeetmete

kehtestamise kohta, viia jooksvalt läbi kontrollimeetmete toimivuse teste ja anda juhtkonnale tagasisidet sisekontrollimeetmete toimimise, täiendamise vajaduse või muutmise kohta.

Kuigi varade ebaseaduslik kasutamine ja omastamine moodustab statistika kohaselt pettuste koguarvust suure enamuse, oli sellise pettuse tagajärjel ettevõttele tekkinud keskmine kahju siiski kümneid kordi väiksem kui ettevõtte finantsinfo moonutamise juhtumite korral.

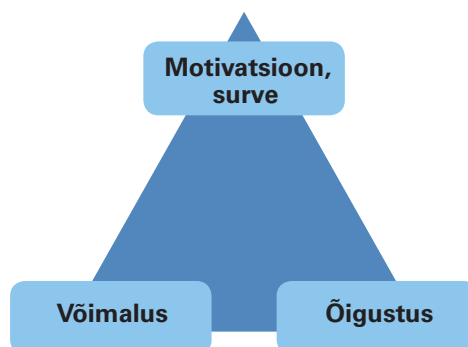
Lähtuvalt rahvusvahelistest siseauditeerimise kutsetegevuse standarditest peavad siseaudiitoril olema piisavad teadmised, et hinnata pettuse riski ja viisi, kuidas seda riski organisatsiooni poolt juhitakse. Samas ei eeldata, et tal on sellised eriteadmised nagu inimesel, kelle esmane ülesanne on pettuse avastamine ja uurimine. Siseaudiitoril on oma kohustusi täites võimalus anda sõltumatu hinnang organisatsiooni tegevuse kohta, tegevusi põhjalikumalt

uurida ja hinnata. Sellest tulenevalt saab siseaudiitor teha juhtkonnale ettepanekuid juhul, kui pettusohtu vähendamiseks on vaja lisaks rakendada täiendavaid kontrollimeetmeid või olemasolevaid kontrollimeetmeid tugevdada. Lisaks on siseaudiitori ülesandeks kavandada protseduurid või kontrollid, mis aitavad tulevikus ära hoida või avastada minevikus juba toimunud pettustega sarnaseid juhtumeid.

Pettuste ennetamise meetmed, kuhu kaasata siseaudiitorit, on näiteks:

- pettuse riskide hindamine ja sisekontrollimeetmete kaardistamine – koostöös juhtkonnaga kaardistatakse organisatsiooni protsessides pettuse riskid ning nende maandamiseks rakendatavad kontrollid;
- siseauditite läbiviimine – hinnatakse regulaarselt pettuse riskide välistamiseks rakendatavate sisekontrollimeetmete adekvaatsust ja tõhusust kriitilisemates protsessides (näiteks ostuprotsess, arveldused, laohaldus vms);
- ootamatute auditite läbiviimine – ettevõtte juhtkond viib koos siseaudiitoriga läbi dokumentidel või infosüsteemidel põhinevaid auditeid ilma kõiki töötajaid informeerimata, et seeläbi tabada pettur otse teolt;
- pettuste kasutamine sisekontrollisüsteemi toimimise testimiseks – juhtkonna nõusolekul võib anda siseaudiitorile ülesandeks testida sisekontrollisüsteemi toimimist väljamõeldud pettuse katsetamisega. Näiteks võib paluda raamatupidajal maksta arve, millele ei ole lisatud nõutavaid kinnitusi või piisavalt toetavat dokumentatsiooni (tellimust, seletust vms).

ACFE aruande alusel olid peamiseks töötajatepoolsete pettuste avastamise meetoditeks vihjete kontrollimine, juhtkonna algatusel läbi viidud kontrollid ja siseauditi tegevused või tulid pettused välja juhuse kaudu. Sellest tuleneb, et ka väga efektiivne sisekontrollisüsteem ja hästi planeeritud siseauditi tegevus ei pruugi garanteerida pettuste avastamist isegi siis, kui need on läbi viidud nõutava ametialase hoolsusega. Ometi annab see töötajatele olulise signaali, et ettevõttes toimuv huvitab juhtkonda ja nad hoolivad sellest, kuidas tegevuste riskid on nende organisatsioonis maandatud.

Uued suunad siseauditeerimist reguleerivates õigusaktides

Eelmisel aastal jõustunud audiitortegevuse seadus sätestab lisaks arvestusala audiitortegevust reguleerivatele sätetele ka siseaudiitorite tegevuse õiguslike aluseid avaliku sektori ja avaliku huvi üksustes.

Karin Rätsep

KPMG Baltics OÜ
ärinõustamisteenuste juht
tel 6268 751
kratsep@kpmg.com

Audiitortegevuse seaduse muudatusega (RT I, 22.09.2011, 6) lükati sügisel edasi järgmiste sätete jõustumine:

- Seaduse kohaselt võib **avaliku sektori üksuses** siseaudiitori kutsetegevusega iseseisvalt tegeleda üksnes avaliku sektori üksuse siseaudiitor või atesteeritud siseaudiitor. **Avaliku sektori ühingus** võib siseaudiitori kutsetegevusega iseseisvalt tegeleda üksnes siseaudiitor. Säte jõustub 2013. aasta 1. jaanuaril.
- Ka **avaliku huvi üksuses** võib siseaudiitori kutsetegevusega iseseisvalt tegeleda üksnes avaliku sektori üksuse siseaudiitor või atesteeritud siseaudiitor. Säte jõustub 2015. aasta 1. jaanuaril.
- Aasta võrra on edasi lükatud **investeeringuühingute,**

krediitiasutuste ja kindlustusseltside

siseaudiitoritele audiitortegevuse seaduses atesteeritud siseaudiitorite sätestatud nõuete ja tegevuse õiguslike aluste kohaldumine. Säte jõustub 2014. aasta 1. jaanuaril.

Suvel võeti vastu ka mitu olulist siseauditi kutsetegevust reguleerivat rahandusministri määrust:

- Kutseeksami siseaudiitori eriosa alamosaga sarnase eksami tulemuse ja välisriigis omandatud siseaudiitori kutsetegevuse kvalifikatsiooni hindamise kriteeriumid (RT I, 09.07.2011, 7)

Audiitortegevuse seaduse muudatusega (RT I, 22.09.2011, 6) lükati sügisel edasi mitme sätte jõustumine.

See määrus annab võimaluse rahvusvaheliste sertifikaatide tunnustamiseks:

- rahvusvahelise siseaudiitori sertifikaadi omanikud ehk **CIAd** (*Certified Internal Auditor*) saavad nüüd taotleda Rahandusministeeriumi poolt tunnustamist, et nende kutsetegevuse kvalifikatsiooni loetakse vastavaks Eestis kehtestatud siseaudiitori kutsetegevuse kvalifikatsioonile;
- rahvusvahelise avaliku sektori

siseaudiitori sertifikaadi omanikud ehk **CGAPid** (*Certified Government Audit Practitioner*) saavad samuti taotleda Rahandusministeeriumi poolt tunnustamist, kuid nendel tuleb eelnevalt sooritada avaliku õiguse eriosa eksam. Eksami edukal sooritamisel omistatakse neile avaliku sektori üksuse siseaudiitori kutsetase.

Muud vastuvõetud määrused on:

- Kutseeksami kord (RT I, 21.07.2011, 3)
- Siseaudiitori tegevusaruande vormi ning selle koostamise ja esitamise korra kehtestamine (RT I, 09.07.2011, 15)
- Vandeaudiitori või tunnustatud siseaudiitori juhendamisel praktiseerimise ning kutsealal tegutsemise tõendamise kord (RT I, 08.07.2011, 77)

Rahandusministeeriumis on ettevalmistamisel määrus siseaudiitori kutsetegevuse standardite kehtestamiseks. Määruse aluseks on Rahvusvahelise Siseaudiitorite Ühingu (The Institute of Internal Auditors) välja töötatud põhimõtted ja rahvusvahelised siseauditeerimise standardid.

Ettevalmistamisel on ka siseauditi kutsetegevusega seotud eksamite süsteem, mis muu hulgas näeb ette võimaluse sooritada CGAPi eksameid eesti keeles.

Eesti ja korruptsioonivastane võitlus

Ameerika Ühendriikides jõustunud piiriülese altkäemaksu ja korruptsiooni tõkestamise seadus (*Foreign Corrupt Practices Act, FCPA*) annab USA järelevalveasutustele loa esitada süüdistus USAs registreeritud või seal äritegevusega tegelevale ettevõttele altkäemaksu andmises välisriigi valitsusele/ametiisikule, kui altkäemaksuks tehtud makseid varjatakse heausksete (*bona fide*) tehingute taha. Hiljaaegu jõustas ka Ühendkuningriik oma korruptsioonivastase seaduse (*Bribery Act*), mis võimaldab Ühendkuningriigis asuvale või seal äritegevusega tegelevale ettevõttele esitada süüdistuse välisriigi ametiisikule altkäemaksu andmises. Ühendkuningriigi korruptsioonivastane seadus läheb aga Ameerika Ühendriikide seadusest kaugemale, keelustades ka tavapärase äritehingute käigus välisriikides altkäemaksu andmise.

Jimmy Helm

KPMG Kesk- ja Ida-Euroopas ekspertiisiteenuste juht

Korruptsioonivastast võitlust käsitlevad seadused

Sellised seadused ei reguleeri aga üksnes Ameerika Ühendriikides ja Ühendkuningriigis paiknevate ettevõtete tegevust – ka Eestis on korruptsioon karistatav. Eesti on allkirjastanud Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) rahvusvahelistes äritehingutes välisriigi ametiisikule altkäemaksu andmise vastu võitlemise konventsiooni ja on seega kohustunud rakendama konventsiooni soovitusi. Seega, kui Eestis registreeritud juriidiline isik annab altkäemaksu välismaa või Eesti ametiisikule, on see Eestis kuriteona karistatav. Tegelikult on Eestis juriidilise isiku vastutust laiendatud – vastutus ettevõtte huvides antud altkäemaksu eest lasub ka ettevõtte volitatud esindajatel (kaasa arvatud kõik isikud, kes tegutsevad juriidilise isiku eest, nimel või kasuks) ja ettevõtte juhtorganite (nt juhatuse) liikmetel.

Süüdistus ebapiisavate raamatupidamisdokumentide eest

Suurettevõtete väidetava korruptsiooni ja valitsusametnikele altkäemaksu andmise juhtumitega seotud ülemaailmseid trende jälgides selgub, et üha enam keskendavad õiguskaitseasutused oma tähelepanu

ettevõtete raamatupidamis- ja äridokumentidega seotud rikkumistele. Raamatupidamise seaduse kohaselt tuleb raamatupidamist korraldada nii, et oleks tagatud õige ja õiglane ülevaade raamatupidamiskohustuslase finantsseisundist, majandustulemusest ja rahavoogudest. Majandustehingute kajastamisel raamatupidamises ja raamatupidamisaruandes tuleb lähtuda nende sisust ka siis, kui see ei ühti nende juriidilise vormiga.

Kui Eestis registreeritud juriidiline isik annab altkäemaksu välismaa või Eesti ametiisikule, on see Eestis kuriteona karistatav.

Kui uurida suuremaid USA altkäemaksu ja korruptsiooni tõkestamise seaduse rikkumise juhtumeid kolme viimase aasta jooksul, siis näiteks 10 sellise juhtumi trahvisummad ületasid 2,9 miljardit Ameerika dollarit ning kõigil kümnel juhul esitati süüdistus raamatupidamis- ja äridokumentidega seotud rikkumistes. Võib-olla

mõjutab sellist trendi kõige enam see, et süüdistajal on võltsitud raamatupidamiskandeid kergem tõestada kui altkäemaksu andmist.

OECD konventsiooni kohaselt on ka Eesti nõustunud võtma „vajalikud meetmed oma raamatupidamis- ja äridokumente, raamatupidamisaruannete avaldamist ning raamatupidamis- ja auditeerimisstandardeid käsitlevate õigusaktide raames,

et keelata nende õigusaktide kohaldamisalasse kuuluvat äriühingutel topeltraamatupidamine, raamatupidamisväliste või ebapiisavalt määratletud tehingute tegemine, olematute kulude kirjendamine, ebatäpselt määratletud objektiga kohustuste kirjendamine ja valedokumentide kasutamine, mille eesmärk on anda altkäemaksu välisriigi ametiisikule või sellist altkäemaksu andmist varjata.” Osaliselt järgib Eesti karistusseadustik OECD konventsiooni

soovitusi, nii näiteks on paragrahvi 381 kohaselt karistatav andmete esitamata jätmise või valeandmete esitamine äriühingu varalise seisundi kohta. Kuid OECD avaldab Eestile üha enam survet uue korruptsioonivastase seaduse vastuvõtmiseks. Kui vaadata suuri trahve, mis maailmas ettevõtetele altkäemaksu eest määratud on, siis siin peitub rahaline lisastiimul, mis peaks sundima valitsusi altkäemaksu ja korruptsiooni tõkestamist käsitleva seadusandluse valdkonnas jõulisemalt tegutsema.

Mida teha, et vähendada korruptsiooniõhtu organisatsioonis?

Meetmed korruptsiooni tõkestamiseks	
Tippjuhtkonna eetilised hoiakud	Ettevõtte juhid peaksid aktiivselt pühenduma korruptsioonivastasele tegevusele organisatsioonis ning olema läbipaistvuse ja ausameelsuse eeskujuks, luues ettevõttes kultuuri, kus altkäemaksu mingil juhul õigeks ei peeta
	Määrake kindlaks inimeste vastutusala ja õigused korruptsioonivastase tegevuskava rakendamisel
Riskihindamine	Hinnake riske regulaarselt ja põhjalikult, et välja selgitada organisatsiooni ohustavate korruptsiooniga seotud riskide olemus ja ulatus
	Tehke korruptsioonivastases tegevuskavas jooksvalt muudatusi, et tuvastatud riske maandada
Põhimõtted ja protseduurid	Tehke ametlikult teatavaks aja nõuetele vastavad põhimõtted, millest organisatsioonis lähtutakse
	Võtke kasutusele poliitilisi ja heategevuslikke annetusi ning sponsorlust, toimingute hõlbustamiseks tehtavaid makseid ja kingitusi, esindus- ja reisikulud ning huvide konflikte käsitlevad üksikasjalikud põhimõtted ja protseduurid
	Looge hõlpsasti ligipääsetavad kanalid, mille kaudu töötajad ja teised inimesed saaksid kättemaksu kartmata nõu küsida, muret väljendada või vihjeid anda. Kehtestage protseduurid korruptsioonijuhtumitega tegelemiseks
Kommunikatsioon ja koolitus	Teavitage oma põhimõtetest kõiki töötajaid, äripartnereid ja teisi huvirühmi
	Koolitage oma juhte ja töötajaid
	Koolitage oma koostööpartnereid, kes on korruptsiooniriskile eriti avatud (agente, vahendajaid, hankijaid ja tarnijaid)
Ärisidemed	Astuge omalt poolt samme, et julgustada samasuguse korruptsioonivastase tegevuskava vastuvõtmist äriüksustes, millesse teie organisatsioon on teinud olulisi investeeringuid või millega teid seovad olulised ärisidemed
	Rakendage asjakohaseid tehingueelse analüüsi põhimõtteid ja protseduure, mis hõlmavad ka ärisuhete potentsiaalselt ohustatud osapooli (organisatsiooni tarneahel, agendid ja vahendajad, ülevõetavad objektid, ühissettevõtted ja muud samasugused ärisuhted ning kõik turud, kus äriühing tegutseb)
Sisekontroll	Tagage, et korruptsioonivastasesse tegevusse oleks kaasatud sisekontroll, sealhulgas finants- ja töökorralduslik kontroll raamatupidamise ja arvestuse ning nendega seotud äriprotsesside üle
Seire ja kontroll	Jälgige pidevalt sisekontrolli tegevust ja tehke regulaarselt ettekandeid auditi-/järelevalvekomiteele ja juhatusele
	Kui vaja, küsige ettevõttevälistelt ekspertidelt kinnitust või tõendust oma organisatsiooni korruptsioonivastase tegevuskava õigsuse kohta

Tõnis Saar: audiitoritel on ühiskonnas väga oluline roll

Aastatel 1998–2000 KPMG-s töötanud Tõnis Saar on praeguseks olnud Riigikontrolliga seotud juba üle kümne aasta. Saar oli Riigikontrolli peadirektor, seega sisuliselt riigikontrolöri staabiülem juba 2004. aastal, mil ta viis ellu ka Riigikontrolli struktuurireformi. Saar on lõpetanud Tallinna Tehnikaülikooli ärikorralduse erialal ning omandanud magistrikraadi London City Universitys. Intervjuus KPMG Foorumile rääkis Saar auditeerimise funktsioonist ühiskonnas ning juhtimisest.

Tõnis Saar
Riigikontroll
peadirektor

Mis roll audiitoril ühiskonnas siis on?

Tegelikult on audiitoril ühiskonnas väga oluline roll ja seda ei maksa sisustada ainult raamatupidamise ja finantssüsteemiga. Eks nad ole mõeldud töötama ikka eelkõige avalikkuse ja ettevõtetest väljaspool asuvate huvipoolte tarbeks. Ettevõtjad küll nurisevad, kui iga pisematki ühingut peab auditeerima, kuid ma arvan, et see on üks neist faktoritest, mis on viinud aastatega meie finantsarvestuse taseme väga ühtlaseks ja tugevaks ning taganud ka stabiilse maksulaekumise. Omal ajal oli see igati õige otsus.

Pahatihti kipuvad audiitorid oma avaliku funktsiooni muidugi ära unustama. Konkurents sunnib odavamama hinnaga eest tegema tööd ebakvaliteetsemalt. Siis on aeg-ajalt ikka vesteldud teemal, mida tähendab mõiste vandeaudiitor. Miks see riik siis neid audiitoreid eksamineerib ja kvaliteeti kontrollib? Eks ikka selleks, et volitada vaid parimaid ja taibukamaid seda avalikku funktsiooni täitma. Jälgin hetkel audititurul toimuvat suure põnevusega ega suuda ära imestada, kui madalale need hinnad siis ikkagi kukkuda saavad. Eks aeg õpetab.

Kui sa mõtled enda aja peale KPMG-s ja Riigikontrolli peale, kus oled olnud üle kümne aasta, siis mis on nende

kogemuste põhiline vahe?

Eks siin on juba funktsiooni vahe – erasektoris on arvudel väga kitsas fookus. Et aruanne oleks õige, kasum oleks õige jms. Riigis on auditeerimise eesmärgid natuke teised. Esiteks peab raha minema ka õigesse kohta ja soovitatavalt õigel viisil. Kas aasta lõpus on tekkepõhiselt pluss või miinus, ei ole alati nii oluline. Teiseks võib iga rahakulutus, mis ei ole mõistlik, saada kohe avalikuks ja asetuda mingisse poliitilisse tausta. See teeb kommunikatsiooni keeruliseks. Kolmandaks see aspekt, et riik on rahaliselt üsna suur. Omal ajal osalesin 10–100-miljonilise käibega ettevõtete auditeerimisel, riigi kontekstis räägime 80–90 miljardi krooni auditeerimisest. Igas nurgas toimub niivõrd palju erinevaid asju, protsessidest ja süsteemist aru saada on keeruline, aga põnev. Riigis on kindlasti väljakutsed suuremad.

Sa oled selle tööga hästi kaua tegelenud ja palju arenenud nende aastate vältel. Mis on siis põhilised isikuomadused, mis peaksid olema igale audiitorile omased? Mis on hea audiitori eeldus?

Sel teemal võib tsiteerida paljusid inimesi ja neid omadusi on palju. Üks, mille välja tooksin, on uudishimu.

Inimene peab olema tõsiselt huvitatud sellest, mis ühiskonnas toimub. Uudishimu on see, mis ei lase inimest infost ja kontekstist välja kukkuda. Huvi lugeda, uusi asju õppida, vaadata lahtiste silmadega ringi, olla kursis, info keskel – vähemalt Riigikontrollis on see hästi oluline. Sellest kontekstist koorub lõpuks välja sinu enda arusaamine, millega sa tegeled, sinu riskihinnangud ja maailmapilt. Oluline on hoida n-ö tundlad kogu aeg püsti, et suudaksid mõelda, kus võib midagi valesti minna, kus on probleemid ja kus ei ole. Vastasel juhul võib väga palju tühja kaevata. Teine ja sellega otseselt haakuv omadus on tervikutunnetus. See, et sa suudad pilti vaadata kõrvalt ja suurelt. Neid inimesi leida, kes suudaksid tervikut hoomata ja tunnetada, on väga raske. On inimesi, kes kasvavad sellesse aegamisi sisse, aga on ka neid, kes seda ei suuda. Olen kohanud audiitoreid, kes pärast auditit ei suuda vastata küsimusele, kui suur on ettevõtte bilansimaht või eelarve, sest nad pole sellele lihtsalt mõelnud, nn standardprogramm seda ju ei nõua. Paratamatult ei mõju minu jaoks ka siis edaspidised väited enam just kuigi usaldusväärselt.

Mis on Sinu arvates audiitori ja raamatupidaja seos? On nad vastaspoolel?

Hea raamatupidaja on halb audiitor ja hea audiitor on halb raamatupidaja. See nende seos ongi. Väga head raamatupidajad löövad hästi arve

kokku, armastavad detaile ja sente. Ma ei taha küll kellelegi liiga teha, aga raamatupidajatel on n-ö suurt pilti tihti raske näha. Audiitorid aga peavad seda nägema. Raha taga on palju protsesse, palju juhtimisotsuseid ja põhjuseid, millest tuleb kontekstina aru saada. Just see on hea audiitori professionaalne leib. Raamatupidamine peaks audiitoril olema selge, aga kui keegi ütleb, et ta on väga hea raamatupidaja ja temast saab hea audiitor, siis ma olen skeptiline.

Sina tegeledki nende juhtimisotsustega – kui palju erineb välismaa juhtimis- ja organisatsioonikultuur meie omast? Kas see on üldse erinev?

Jah, kahtlemata on erinev. Suurtes korporatsioonides, organisatsioonides ei küsita üksiku töötaja käest, milline tool talle meeldib või kas laualambi valgus on piisavalt ere. Seal ei tegeleta selliste asjadega. Töötervishoiule ja spordivõimalustele pannakse muidugi rõhku, kuid selles kontekstis tegeletakse massidega. Üksiktöötaja järel ei joosta. Samamoodi toimivad palga- ja motivatsioonisüsteemid. Eestis on see eelis, et me saame kohati tegeleda iga üksiku inimesega eraldi, mis on suur luksus. Välismaises masinavärgis oled sa üks osake ja vahet pole, kus sa oled. Seal tegeletakse asjadega süsteemipõhiselt ja universaalsete mallide järgi. Meil kulutatakse rohkem aega, võib-olla ka põhjendatult, iga inimese probleemi lahendamisele üritatakse vastu

tulla. Mingil hetkel hakkab see aega ja ressursi koormama, sest niipea, kui luuakse süsteemis erand, peab hakkama seda ka administreerima.

Teistpidi erinev on see, et Eestis tahetakse väga suhelda kirja ja meili teel. Mujal maailmas suheldakse rohkem silmast silma, kõrvast kõrva, see on oluline. Ma ei tea, kuidas teistes ettevõtetes on, aga Riigikontrollis oli palju suletud kabinetisüsteemi ja vähe inimestega otse suhtlemist.

Rääkisid kõrgetest ideaalidest ja audiitori suurest rollist ühiskonnas, aga mis saab siis, kui audiitor läheb üle valele poolele? Kui suur on korrupsiooniprobleem?

Ma ei tea, kui suur see on Eestis, aga kui ma kuulusin kunagi kutsekomisjoni, siis oli küll selliseid tegelasi, kes ühe kuuga andsid välja 300 järelaudotsust ... Ei saanud mina aru, kuidas see võimalik on. Oli ka sellised, kes andsid eesti keeles välja negatiivse otsuse ja hiljem inglise keeles positiivse – igasuguseid asju on juhtunud. Olid need siis rumalusest, kokkuleppest või korrupsioonist tulenevad, seda ma ei oska öelda. Audiitorkogu praegune roll ja ülesanne on sellega tegeleda. Ma usun, et järelevalvenõukogu suudab vast seda tagada, et süsteem töötaks. Kuid usun, et korrupsiooniprobleem pole Eesti audiitorkonnas väga suur. Pigem on probleem hinnasurve, mis sunnib n-ö ülejalat tööd tegema.

Balti pangad peavad rahapesu tõkestamist oluliseks

Maailma pangad ei jõua rahapesu tõkestamisega piisavalt tegelda, kuna pangajuhtidel on palju teisi tähelepanu nõudvaid ülesandeid. Balti riikides on aga olukord parem, selgus KPMG rahvusvahelisest uuringust „Rahapesu tõkestamine 2011“. Globaalse uuringu tulemuste kohaselt peab Balti riikides rahapesu tõkestamist oluliseks 82 protsenti küsitletud pangajuhtidest, samas kui globaalselt on see näitaja 62 protsenti.

Taivo Epner
KPMG Baltics OÜ
partner
tel 6268 700
taivoepner@kpmg.com

Tehingute jälgimiseks kasutavad Balti pangad erinevaid vahendeid, neist peamised on klientide tuvastamine ja tehingute monitooring. 54 protsenti pankadest arvas, et kahtlaste tehingute arv on veidi kasvanud ning olulist kasvu täheldas 23 protsenti. Ainult kolmandik vastanud pankadest on hankinud moodsamaid IT-monitooringusüsteeme. 27 protsenti vastanutest märkis, et nende süsteemid on alla rahuldava taseme.

Balti riikide vastajatest märkis 84 protsenti, et rahapesu takistamisele minevad summad on kasvanud, olles tõusnud 21 kuni 50 protsenti. Vastanutes 80 protsenti märkis, et nende juhatas arutab rahapesu vastast

tegevust vähemalt korra kvartalis, kolmandik neist isegi tihedamini.

Mitmed piirkonna riskid tulenevad finantssektori teenuste pakkumisest mitteresidentidest klientidele.

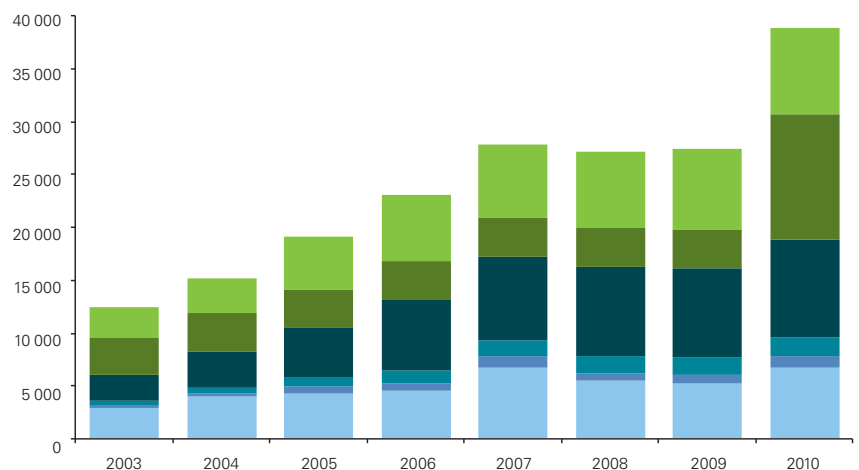
Balti riikides toimus küsitlus 2011. aasta alguses, mil intervjueriti 22 panga vastavuskontrolli juhti või teisi kõrgema astme juhte.

KPMG korraldatud uuring rahapesu tõkestamise kohta toimus Balti riikides esmakordselt. Piirkonna pankade tõsine suhtumine võitlusesse rahapesuga näitab pankade teadlikkust kasvanud riskidest.

Suurel osal Balti pankadest on mõnest teisest Euroopa Liidu riigist, põhiliselt Skandinaaviast pärit omanikud ning siinsed pangad on rahapesu takistamisel üle võtnud kontserni poliitika, et rahapesuga seotud riske järjepidevalt ja põhjalikult juhtida.

Mitmed piirkonna riskid tulenevad finantssektori teenuste pakkumisest mitteresidentidest klientidele, peamiselt ülekannetena SRÜ riikidesse. Tuleb märkida, et Läti ja Leedu pankades kuulub suur osa hoiustest mitteresidentidele – vastavalt 41,6 ja 40,2 protsenti hoiuste kogumahust, samas kui Eestis on see näitaja vaid 17 protsenti.

Residentide ja mitteresidentide hoiused Balti riikides 2003-2010

- Mitteresidentide hoiused Lätis
- Residentide hoiused Lätis
- Mitteresidentide hoiused Leedus
- Residentide hoiused Leedus
- Mitteresidentide hoiused Eestis
- Residentide hoiused Eestis

Kuidas vähendada tugiteenustega seotud riske organisatsioonis?

- Kas tead, mis ohustab Sinu tööalaste eesmärkide saavutamist?
 - Kui palju võib personaliga seotud risk Sinu organisatsioonile maksma minna?
 - Kas Sinu ettevõtte või asutuse IT inimesed teavad, milline on kõige kriitilisem osa infosüsteemidest?
 - Kas Sinu organisatsiooni arendusprojektid lõppevad alati tähtaegselt ja püsivad eelarves?

KPMG ning Eesti Koolitus- ja Konverentsikeskuse koostöös toimuv **interaktiivne koolitus**, kus vaatame organisatsiooni sisse ja räägime ainult nendest ohtudest, mida saame kontrollida. Paralleelselt toimub kolm töögrupp:

• **IT valdkonna töögrupp**

Janno Kase, KPMG Baltics, IT nõustamise teenusvaldkonna juht

• **Personali valdkonna töögrupp**

Estel Pukk, Tallinna Vesi, korporatiivteenuste juht

• **Projektijuhtimise töögrupp**

Zinaida Tšukrejeva, KPMG Baltics, ärinõustaja

Päeva juhatab sisse ning organisatsiooni puudutavate riskide teemale aitab häälestuda **Karin Rätsep**, KPMG Baltics ärinõustamisteenuste juht.

Täpne programm ja registreerumine
www.kpmg.ee. Lisainfo tel 626 8714.

Koolitus toimub:

22.11.2011, Meriton Conference & SPA Hotel
(Toompuiestee 27, Tallinn)

Osalemistasu: 100 € + km.

Kuni 31. oktoobrini kehtib eripakkumine:
kui ettevõtet/asutusest osaleb igas
töögrupis üks inimene
(nt personalijuht, IT juht, projektijuht),
on osalemistasu à **87 € + km.**

Küberkuritegevus ohustab!

Viimastel aastatel on küberkuritegevuse maastik drastiliselt muutnud. Siiani on pahavara, spämm, ettevõtete võrgulehtedele tungimine ja muud rünnakud olnud „arvutigeeniuste“ võtted näidata oma võimekust ja talenti. Praegu aga kasutavad kurjategijad hoopis keerukamaid tehnoloogiaid ja suuremaid teadmisi küberturvalisusest. Rünnakuid, mis olid harva pahatahtlikud, on järk-järgult arendatud küberkuritegevuse grupeeringute poolt, kes jahivad raha või kellel on isegi poliitilised eesmärgid.

Alar Kurvits
KPMG Baltics OÜ
IT-nõustaja
tel 6676 801
alarkurvits@kpmg.com

Janno Kase
KPMG Baltics OÜ
IT-nõustamisteenuste juht
tel 6676 814
jkase@kpmg.com

Näiteks 2010. ja 2011. aastal levinud Stuxnet-viirus, mis loodi arvatavasti Iraani tuumaprogrammi saboteerimiseks, mõjutas otseselt tootmisprotsessi. Viiruse tulemusena hävines arvatavasti viiendik Iraani radioaktiivse materjali rikastamise seadmetest. See näitab, et arvutiviiruse mõju ei pruugi olla ainult see, et arvuti viskab aeg-ajalt ekraanile häirivaid reklaame, vaid et ta on suuteline ka reaalselt hävitama vara ning takistama tootmist IT-sektorist väljaspool tegutsevates ettevõtetes.

Juba praegu tunnetab enamik ettevõtteid küberkuritegevuse mõjusid enda nahal. Ettevõtted on sunnitud kulutama raha tehnoloogiale, mis sorteerib spämmi või kaitseb ettevõtte sisevõrku. Kuid ettevõtete kulud kasvavad ka seetõttu, et üha enam neid langeb reaalselt küberkuritegevuse ohvriks. Näiteks hinnatakse Suurbritannias küberkuritegevusest tulenevaks kahjuks 27 miljardit naela. Sellest suur osa (9,2 miljardit naela) on

küll intellektuaalse vara vargus, kuid näiteks 7 miljardit võib panna spionaaži arvele. Need on reaalsed kulud, mis kasvavad praegu igal aastal oluliselt.

Lisaks tehnoloogiakulutustele peab silmas pidama ka inimfaktorit. Näiteks ohtralt kajastatud Wikileaksi memode infoleke ei olnud süsteemi sissemurdmise tulemus, vaid töötaja varastatud informatsioon. 2009. aastal viis KPMG läbi uuringu, mille käigus küsiti, millised sisemised küberkuriteo riskid ohustavad ettevõtteid kõige rohkem. Uuringu tulemustest selgus, et kõige rohkem kardeti klientide informatsiooni vargust oma praeguste või endiste töötajate poolt, äriprotsessides ja infosüsteemides olevate riskikohtade ärakasutamist ja intellektuaalse vara või äriinfo vargust. Kõiki neid võimalusi tõi välja üle 60% vastanutest. See näitab, et ettevõteted teadvustavad potentsiaalseid riske, mis tulenevad inimfaktorist. Samas võib potentsiaalsete inimriskide maandamine olla palju keerukam

ja kallim, kui uute tehnoloogiliste kaitsemehhanismide rakendamine.

Rünnak ei pruugi toimuda lahendusi tootva ettevõtte vastu, vaid toodetavate lahenduste vastu.

Kui ettevõtja ei usu, et tema ettevõtte müüginumbrid või pakkumiste register on piisavalt väärtuslik, et potentsiaalne huviline oleks valmis korraldama küberrünnakut, siis tasuks tal mõelda, missugust informatsiooni on klientide kohta kogutud. Kui klientide register peaks lekkima avalikkusele, kaasneb sellega kindlasti maine risk ja järgmine klient ei pruugi enam seda ettevõtet usaldada. Lisaks on Eestis edukaid ettevõtjaid, kes toodavad IT-lahendusi, nagu näiteks kassasüsteemid või

riigiametites kasutatav tarkvara. See tähendab, et rünnak ei pruugi toimuda lahendusi tootva ettevõtte vastu, vaid toodetavate lahenduste vastu. Nii muutuvad haavatavaks kliendid ja võib olla kindel, et sellised juhtumid jäävad tellijatele kauaks meelde. Seega võib ka väikese Eesti ettevõtteid ohustada küberkuritegevus ja selle vastu kaitsmisele peaksid mõtlema ka kohalikud firmad.

Üha rohkem ettevõtete tegevusest kolib küberruumi ning kurjategijad liiguvad sinna, kus nad haistavad suuremat saaki. Seetõttu muutub küberkuritegevus tulevikus vägagi arvestatavaks ohuks nii ettevõtetele kui ka riikidele ning seda ka meie väikeses Eestis.

Uudisnupud

KPMG kuulub maailma ihaldatuimate tööandjate hulka

Teist aastat järjest pälvis KPMG edetabelis "The World's Most Attractive Employers" äriettevõtete seas teise koha. Edetabeli aluseks on maailma 12 juhtiva tööstusriigi suurte ülikoolide ligi 83 000 tudengi arvamus. Edetabelit koostanud Universum on globaalne konsultatsioonifirma, mis paneb kokku maailma 50 kõige atraktiivsema tööandja edetabeli, paludes majandusala ja inseneriteaduste tudengitel nimetada ideaalseimad tööandjad. KPMG oli tabelis teisel kohal ka läinud aastal, peale 8. kohta 2009. aastal.

Energeetikaprojektide rahastamisel on pangad nõudlikud

Energeetikaprojektide arendajad peavad oma projektid põhjalikult läbi mõtlema, et maandada rahastamisriske olukorras, kus pankadele esitatavad regulatiivsed nõudmised on karmistumas, leiavad KPMG uuringule vastanud pangad.

Internetipangandus teeb ruumi m-pangandusele

Mobiiltelefoni teel pangateenuse kasutamine on tõusuteel, kuna paljud KPMG Internationali rahvusvahelises uuringus osalenud tippfinantsistid tunnistasid tele- ja internetipanganduse päringute märgatavat vähenemist.

Mobiilimaksed on nelja aasta pärast igapäevane asi

KPMG Internationali ülemaailmses tippjuhtide uuringus selgus, et läheb veel neli aastat enne kui mobiilimaksed ning m-pangandus muutuvad igapäevaseks.

Lisainfot leiad meie uuenenud koduleheküljelt

www.kpmg.ee

Tere tulemast tutvuma!

Lihtsalt sihikindel.

Keerulistes tingimustes edu saavutamiseks ei piisa pelgast teadmisest, kuidas tegutseda. On vaja kirglikku taht olla parim – rakendada kogu oma teadmiste jõud, igas olukorras. Alati. Just tänu sihikindlusele on Phil Mickelson jõudnud oma ala tippu. Sama järjekindlalt tegutseb ka KPMG üle kogu maailma andes oma klientidele selgelt sõnastatud asjalikku nõu.

Nii lihtne see ongi.

Phil räägib, kuidas sihikindlus võib muuta mängu phil.kpmg.com

KPMG

cutting through complexity

KPMG Baltics OÜ

Narva mnt 5
10117 Tallinn

T: 6268 700

F: 6268 777

E: kpmg@kpmg.ee

www.kpmg.ee

Esitatud informatsioon on üldise iseloomuga ja ei ole mõeldud ühegi kindla füüsilise või juriidilise isiku probleemide lahendusena. Ehkki soovime anda täpset ja ajakohast informatsiooni, ei saa garanteerida, et esitatud informatsioon on täpne ka selle saamise hetkel või pärast seda. Ükski kasutaja ei tohiks esitatud informatsioonist lähtuda ilma konkreetse situatsiooni põhjalikul analüüsil põhineva professionaalse nõustamiseta.

KPMG ja KPMG logo on Šveitsi ühingu KPMG International Cooperative ("KPMG International") registreeritud kaubamärgid.

© 2011 KPMG Baltics OÜ, Eesti osahing ja Šveitsi ühinguga KPMG International Cooperative ("KPMG International") lepinguliselt seotud sõltumatute ettevõtete võrgustiku liige. Kõik õigused kaitstud. Trükitud Eestis.